

GÓTIKUS LOVAGI RENAISSANCE.*

Idézzük lelki szemeink elé a francia gótikus szobrászat három csodálatos alkotását. Első legyen a párizsi Notre-Dame *Mária-kapuja*. Nemes szépségben és méltóságban trónol a tympanon alsó sorában három próféta és három ótestamentumi király. Fölöttük két angyal teszi keces mozdulattal sirba Máriát. Komolysággal, szent, ünnepélyes megilletődöttséggel övezik az apostolok a jelenetet. Legfölül pedig, hol csúcspontba zárul a kapubélés, angyal koronázza meg a Szent Szűzet, s a balján trónoló Krisztus áldó mozdulattal üdvözlí anyját. Szépség, nemes ritmus és az ünnepi életérzés magasabb harmóniája lebeg az egész kompozíción.

Vegyük most az amiensi dóm Mária-kapujának két szobrát szemügyre. Két fejedelmi alak áll előttünk: Salamon király és Sába királynője. Tartásukban, mozdulatukban, arcvonásaikban hit és szépség királyi harmóniája tükröződik. A Természet javallásából nőttek ki ezek a szobrok, de létezésükben a transzcendens világrendet is kifejezik.

Harmadik nagyszerű példának pedig ott a reimsi katedrális *Utolsó Ítélet*-reliefjén az üdvözültek csoportja. Ha valaha a keresztény Európa művészetében, úgy itt érezzük Pheidias közelségét. De ezek a festői redőzetű, megdicsőült pillantású főpapok, fejedelmek, nemes ifjak és nők még többet, nagyobbbat mondanak, mint a *Partenon*-friz ülő istenalakjai. Amazok is a Szépség és Harmónia világát testesítették meg, de életrendjük tisztára evilági volt, a földi létezés ünnep-szerű megtestesítése. A francia relief azonban a görögség evilági életrendjét a transzcendencia távlataiba állítja. Az Örökkévalóság, a Végtelenség, az Istenség látásában örökké élő, halhatatlan Szellem adja meg ennek a művészetnek a görögökön túlnövő értékét. Ez a Szellem tükröződik minden gesztusban, pillantásban.¹

Ezek a remekművek megmagyarázzák, miért beszélünk *gótikus lovagi renaissanceról*. Azt is megmutatják, mi ennek a gótikus lovagi renaissancának a lényege, lelke. Kötetelnél többet mond ez a három nagy francia alkotás: a szó csak nehezen érhet ennyi szépség, ennyi kifejezőerő nyomába. Renaissance, azaz megújulás, újjászületés ez a művészet, s újjászületés az egész szellemi környezet, amelyből kinő. Ma egyre világosabban látjuk, hogy a renaissance nem egy pillanat, hanem hatalmas folyamat, mely 1000 körül indult meg, s amely,

* V. ö. a szerzőnek előző közleményét Széphalom, XIV. A teljes munka a Széphalom-könyvtárban jelenik meg.

¹ A leírt műalkotások képei: Paul Clemen és Martin Hürlimann, *Gotische Kathedralen in Frankreich*. Zürich-Berlin, 1937 7. 94. 120-21.

tulajdonképen az új, a népvándorlásból kiemelkedő keresztény Európa öntudatosulása. Egyre világosabban látjuk a nagy korfordulót is, valahol 1000 és 1200 között. Előtte a román stílus szigorú, zordon világa uralkodik, immár közel hétszáz esztendeje, aszketikus élettagadásával, túlzó spiritualizmusával, szakadékaival és ellentéteivel. A korfordulón az élet kezd megváltozni. Már 1000 óta hatalmas székesegyházak épülnek, a fejedelmi és főpapi öntudat kifejezői, büszke és szent, az idővel dacoló remekművek. S a dómok szobrok százaival népesülnek be, egyre természetesebb művészi alkotásokkal, a bibliai történet és a legendák hőseivel. Üvegablakokon, freskókon is ezek a szent ábrázolások folytatódnak: az isteni egyre szorosabb kapcsolatba kerül az emberivel. Igaz, eleinte még a román stílus jegyeit hordozzák magukon ezek a képek, szobrok. Még nagy az ellentét a római gyökérverésű hierarchikus gondolat és a friss népi energiák közt. A kapukon, falakon ijesztő képek jelennek meg: az Apokalipszis és az Utolsó Ítélet rettenetes jelenetei. Észak- és Dél feszültsége az ornamentika vad vibrálásában keres levezetést. De az új alkotási vágytól megadott keretek csakhamar új tartalommal is telítődnek. A korai gótikában, Chartres szobraiban csak úgy, mint Szent Bernát műveiben, Krisztus már nem mint Bíró, hanem mint Istenember tűnik fel, mint a reménység, a bizalom sarokköve. Az Istenszeretet erősebb lesz, mint a félelem, a vallásosság optimisztikusabb. Szent Ferenc világképében az Isten dicsőségét már a természet is hirdeti, s az ördög a háttérbe szorul. Mária mint jóságos anya, Jézus mint értünk szenvedő. Üdvözítő jelenik meg elsősorban a kor képzeletében. Derűsebbé, világosabbá válik a világ. „A „középkor“ körülbelül 1000—1100 óta „reneszánsz“ is, a „nagy megújulás“ eredetileg keresztény megújulás volt s csak fokról-fokra kerültek fölé benne a pogány elemek” — írja találóan Németh László.² A gótika születése voltaképpen már a renaissance születése. Ezért beszélünk *gótikus lovagi renaissanceról*.

Két iker-forrásból tör föl a megújulás folyama 1000 után. Az egyik a lovagi kultúra, a másik a vallásos mozgalom. A lovagi kultúra új művelődési eszmény, az udvari világ szü-

² Enrico Carrara, L'età del Rinascimento. Un cinquantennio di studi sulla letteratura italiana. Saggi dedicati a V. Rossi. Firenze, 1937, I, 192. — Georg Weise, Das Schlagwort vom gotischen Menschen. Neue Jahrbücher für Wissenschaft und Jugendbildung, 1931, 408. — Wilhelm Kellermann, Altdeutsche und altfranzösische Dichtung. Germanisch-Romanische Monatsschrift, 1938, 23-4. — Olschki, Die romanischen Literaturen des Mittelalters, 17. — Novati, Freschi e mini del Dugento, 190-1. — Németh László, A minőség forradalma. Bp. 1940, III, 121.

letését jelzi. De ez az udvari világ nem a merev exkluzivitás kasztszellemén épül föl: ellenkezőleg, friss népi erőkn. A lovagi életforma a szolgák, a nem-szabadok ezreit egyenrangúakká teszi a fejedelmi, vezéri dinasztiákkal. Az udvari kultúra így Európa népeinek egészséges talajába ereszti gyökerét. És az egészséges talajból pompás kulturideál-nó ki. Ez a szó teljes értelmében vett egész-ség alakítja ki a vallásos mozgalmat is, és hozza a születő lovagi kultúra közelébe. Evangéliumi alapú elmélyült spiritualításra törekszik ez a vallásos mozgalom. És mélyen jellemző, hogy Délfranciaországban, a provençal költészet hazájában ép a nemesség, a lovagság támogatja legjobban a vallásos mozgalmat. De egész Európában elsősorban a lovagság, a nemesség, a városi patriciusok hordozzák ezt a megmozdulást. A születő világi-udvari kultúra így keresi maga számára a metafizikai alapvetést. — A romanizmus hierarchikus Egyháza még nem képes befogadni a fiatal népek eleven vallási energiát, túláradó Istenkeresését. De 1200 körül, a gótika diadalrajutásával, az Egyház is enged. III. Ince pápa érdeme, hogy a vallásos mozgalmat beépítette a katolicizmus életegységébe. Szent Ferenc, Szent Domonkos, Aquinói Szent Tamás, a nagy német és olasz misztikusok már ezen az úton haladnak tovább. Ez az út a gótika útja, és egybekapcsolja a lovagi renaissance-ot a lelkek renaissance-ával. Az Egyház megerősödése, a vallásos életérzés elmélyülése, a föllendülő keresztény művészet, a keresztes hadjáratok, a széles rétegeket, egész Európát átfogó lovagi kultúra: ez az a háttér, amelyből a gótika kinő. Ha ezeket a vonásokat szemügyre vesszük, nem tagadhatjuk meg a gótikától a renaissance-jelleget.³ Valóban, a 12., 13. és 14. századot csak egy méltó név illetheti: *gótikus lovagi renaissance*.

A renaissance minden jellemző jegye fölbukkanik már ebben a világban: a nemzeti érzés, a latin nyelv és irodalom humanisztikus kultusza, a tudományok virágzása, a platonizmus, irodalom és művészet tudatossága. Láttuk, hogy ekkor történik meg az antik-keresztény ihletésű humanizmus és a lovagi eszmény összefonódása és találkozása. A Szépség és a Harmónia kora kezdődik. A korai középkor zordon várkastélyai megnyitják kapuikat az ünnepek vidám népe előtt, a vad harcokból lovagi tornák lesznek, a nemesség és erő próbái;

³ Dagobert Frey, Die Entwicklung nationaler Stile in der mittelalterlichen Kunst. Deutsche Vierteljahrschrift für Literaturwissenschaft und Geistesgeschichte, 1938. 51-2. — Herbert Grundmann, Religiöse Bewegungen im Mittelalter (Historische Studien. 267). Berlin, 1935. 36-7. 71. 108-9. 131 kk.

a Nőt gyöngéd tisztelet és érzelmes hódolat veszi körül. Kelet-útjai megnyílnak, pompa és fény övezi az életet, finom ruhák díszítik a szép testeket, drága szőnyegek a palotákat. Az antikvitas-hőseihez odakerülnek az északi-kelta romantika hősei, Platon mellé Merlin, Heléna mellé Ginover, Paris mellé Lancelot, Hektor mellé Tristan. És ezt a szép és gazdag életet a lovagság, az udvari kultúra alakítja ki.⁴

Hazánkat is magába foglalja ez a gótikus lovagi renaissance, főként Magyarország nyugati részét, az Árpádok földjét, Dunántúlt. Itt, Pannoniában történik meg a magyar középkor áteurópaisodása. Dunántúl tájain él a magyar királyi udvar, innen fűzi kapcsolatait a latin Dél és Nyugat felé. Itt árad bele a francia-olasz szellem, a nyugati lovagi műveltség a magyar életbe. Ennek természetesen, mint láttuk, magyar előfeltételei is teljes mértékben megvoltak. Dunántúliak Anonymus, azaz Péter esztergomi prépost és a fejérmegyei klerikus, Kézai Simon, a magyar lovagi gótika két legnagyobb írója. „Kétségtelen tehát, hogy a középkorban Pannónia földjén a latin szellem hatása volt túlsúlyban: ezt a szellemet őrizték a kolostorok, a templomok, a királyi udvar, ez nyilvánult meg a klérus és a lovagvilág műveltségében. Egyetemes hatás volt ez: egyformán érvényesült a vallásos gyakorlatban, a társadalmi formák terén, a hétköznapi élet apróságaiiban, az irodalomban, a történetírásban, sőt a népköltészetben. Ennek a hatásnak nyomait őrzik a dunántúli helynevek, a magyar lovagok keresztnevei és a legendák, melyeknek változatai a magyar krónikákban élnek tovább. A föld, mely a rómaiak korában egy világbirodalom előretolt őrállása volt, most ugyane hatalom szellemi utódainak legkeletibb tartománya lett. A magyarság második, kulturális honfoglalása a latin szellem jegyében ment végbe, s ebben a nagy folyamatban a Dunántúl a közvetítő, jó talaj szerepét játszotta: földjében, tájában a latin folytonosság élt tovább, éghajlata alatt az első gyarmatosítók öröksége virágzott.”⁵

Sőtér István gyönyörű szavaihoz (a dültbetűs kiemelések is tőle származnak) nem kell sokat hozzátennünk. Legföljebb csak annyit: a latin kultúra itt is, mint Európaszerte, esősorban az udvari-lovagi életközösségbe történő bekapcsolódást jelentette. Amit „latinitás” és udvari szellem összefüggéséről bevezetőben szoltunk, ránk is vonatkozik. Ezért nem vé-

⁴ Boulenger, Le vrai siècle de la Renaissance. 30. — Novati, id. m., 41-2.

⁵ Kodolányi—Várkonyi—Sőtér, Kelet és Nyugat határán. 37. — Kardos, A magyarság antik hagyományai. 12-8.

letlen, hogy éppen a dunántúli kultúrkör volt mindenkor a magyar udvari szellem leghívebb istápolója. Janus Pannoniusz humanizmusa csak úgy ennek a szellemnek alkotása, mint a nagyszerű dunántúli barokk. És Győr, Pécs, Székesfehérvár, Veszprém latinos szelleme, barokk keretbe ékelt középkori emlékeivel még ma is éreztet valamit az Árpádok udvari kultúrájának ragyogásából. Kelet és Délnyugat nagy találkozáspontja ez a dunántúli föld, az udvari kultúra Európát-átölelő szintézisében belül sajátos magyar szintézis megvalósítója és őrhelye.

Ebből a magyarrá lett gótikus lovagi szintézisből nő ki Anonymus *Gesta Hungarorum*. Árpád teljességgel mint gótikus lovagkirály jelenik meg, környezete a gótikus udvari élet képét tükrözi. A lovagi renaissance erényei, a vidámság, udvariasság, bőkezűség, a középfelnémet epikában sokat magasztalt „milte” csillan föl Árpád alakjában, amint a győztesen visszatérő Szabolcsot és Tást fogadja:

Tunc Thosu et Zobolsu cum curiam ducis intrare uellent, dux omnes suos milites obuiam eis premisit et sic eos cum magno gaudio recepit et, sicut mos est bonorum dominorum suos diligere fideles, fere cottidie eos faciebat ad mensam suam comedere et multa eis dona praesentabat.⁶

Anonymus egészen tudatosan hajtja végre ezt az átlovagiasítást: erre vall a „curia ducis” kifejezés csak úgy, mint az, hogy Árpád minden lovagját (*omnes suos milites*) a győztes vezérek elé küldi. A 13. század lovagvilágát vetíti vissza a múltba a fényes ünnepség is, amellyel Árpád megüli Attila városának elfoglalását. Zene és ének hangzik, gazdag lakomát és lovagi tornát rendeznek.⁷ A gótikus lovagi renaissance élet- és szépségszeretete vezérli Anonymus tollát, amikor erről az ünnepről ír. Később még többször látni fogjuk, mennyire a gótikus lovagi renaissance szelleme élteti a *Gesta Hungarorum* majd minden sorát. Irodalmunk már a nagy udvari korszak kezdetén a korabeli Európa magaslatán állt. „Urai és szép hölgyei egy nemzetközi társadalom részesei, amely mindegyik éghajlat alatt azonos érzéseket rezget meg, és amelynek küssé „précieux” udvari szokásai mindenütt hasonlítanak egymásra.”⁸ Baumgarten Sándor, akitől e mondatot idéztük,

⁶ Anonymus. *Gesta Hungarorum* (ed. L. Juhász). Lipsiae. 1932. 20-1.

⁷ U. o., 31-2.

⁸ Sándor Baumgarten. *Matière de Hongrie*. O Instituto (Coimbra). 1942. 266. „Ses seigneurs et belles dames appartiennent à une société internationale qui sous tous les climats vibre de sentiments pareils et dont les manières courtoises, un peu précieuses aussi, se ressemblent.”

rámutatott, hogy nemcsak hazánk volt európai: az udvari Európa is érdeklődött hazánk iránt. Ennek gyümölcse a „matière de Hongrie” magyar vonatkozású mondatköre.

*

Renaissance-szerűvé válik az élet, a szépségeszmény. Már a 12. századi *Visio Tungdali*, mely később irodalmunkban is fölbukkan, ennek a szépségeszménynek jegyében rajzolja a mennyországot. Négy fal övezi a paradicsomot. Az első fal mögött csodálatos mezőket pillantani meg, gyönyörű virágokkal, ezüsttel díszesen, s ragyogva tűz le a nap. Még szebb a második, az ezüsthál mögötti táj. És emberi szó alig írhatja le a harmadik tájat, az aranyfal mögöttit, ahol ragyogó selyemöltönyben, fejükön koronával járnak az üdvözültek, arany- és biborsátrak közepette, óriási gyümölcsfák alatt, virágos réten. A negyedik fal mögött pedig ott az Isten fényessége és az angyali karok.⁹ — A túlvilágnak ez az „átvilágiasítása” egészen a barokk időkig folytatódik majd.

Gótikus szelleműek, de renaissance-ízűek Folgore di San Gimignano, a sienai lovagköltő tájleírásai is. Piero Misciatelli „epikureista” költőnek nevezi Folgoret, aki a renaissance pogányságát látszik anticipálni, de figyelmeztet arra, hogy ez a pogányság tulajdonképpen a provençal líra és a II. Frigyes udvari kultúrája „pogányságának” utolsó hajtása.¹⁰ Az összefüggés meglátása helyes, csak „pogányság” helyett inkább „világítasságról” kell beszélnünk, hiszen ma már nem tartjuk a Rinascimentót pogány jellegű kornak.

Folgore szonettkoszorúban énekli meg az év hónapjait, s benne a lovagi társaság szórakozásait. Álljon itt ez egyik legszebb, a júniusról:

Di giugno dovi una montagnetta
coverta di bellissimi arboscelli,
con trenta ville e dodici castelli,
che siano intorno ad una cittadetta,
ch'abbia nel mezzo una sua fontanetta
e faccia mille rami e fiumecelli,
firendo per giardini e praticelli
e rinfrescando la minuta erbeta.

⁹ Julius Böheim, *Das Landschaftsgefühl des ausgehenden Mittelalters* (Beiträge zur Kulturgeschichte des Mittelalters und der Renaissance, 46). Leipzig-Berlin, 1934. 11.

¹⁰ Piero Misciatelli, *Mistici senesi*. Siena, 1913. 27.

Aranci, cedri, dattili e lumie
 e tutte l'altre frutte savorose
 empergolate siano per le vie;
 e la gente vi sian tutte amorose,
 e faccianvisi tante cortesie,
 ch'a tuto'l mondo siano graziose.¹¹

A költemény minden sora a gótikus lovagi renaissance szelleméből fakadt: a kicsinyítő formákat alkalmazó nyájasság, a tájkép, a kert a szökőkúttal, a réttel, a gyümölcsfákkal, a „cortesia” és a szerelem említése. Ilyenek a provençal és középfelnémet lovagköltők tájidilljei, de ilyenek lesznek majd azok a tájak is, amelyek a Quattrocento olasz festményein jelennek meg, mint háttér. Folgore tájának a hegyekkel, hegyi fakkal, kastélyokkal, városkával legközelebbi rokona Fra Angelico tájképe, a firenzei San Marco-kolostor híres *Keresztrefeszítés*-én. Itt is, ott is ugyanaz a szépségeszmény jelenik meg, és bizonyítja, hogy a 15–16. század „renaissance”-át nem szabad elválasztani a gótikus lovagi renaissancétól. Hisz már a lovagi gótika világa tudatosan élvezi és meglátja a Természet szépséget. A Szent Bernát nyomában lovagi szellemenben megújult szerzetesség életérzése is ez. A ciszterci Gillebertus de Hoilandia büszkén emeli ki, hogy napjaiban a kolostorok mind szép tájak közepette épülnek, és szembeállítja a jelent a korábbi századok ridegebb szerzetes-eszményével.¹² Heinrich von dem Türlin lovagi eposzában pedig Artus és udvara olyan termet keres a királyi várban, ahonnan élvezhetik az erdőre és a rétekre nyíló szép kilátást.

Und was der küene gesetzen
 Mit sinen gesten über all
 Gein der gaudin ûf einem sal,
 Daz sie ir ougenweide
 Heten ûf der breiten heide...¹³

Nemcsak a természetközelség, hanem az emberideál is renaissance-szerű a lovagi gótikában. Az udvari kultúra nagy gondolata, a *kalokagathia* bontakozik itten ki. Vallásos mozgalom és lovagi humanitás egyaránt a „homo humanus divinizatus” gondolatába torkollik. Amalricus de Bena, a híres

¹¹ Le rime di Folgore da San Gimignano (ed. G. Navona, Scelta di Curiosità, 172). Bologna, 1880. 15.

¹² Weise, Das Schlagwort vom gotischen Menschen, 428-9.

¹³ Heinrich von dem Türlin, Der äventiure crône (ed. Scholl, Bibliothek des literarischen Vereins, 27). Stuttgart, 1852. 12633-7. verssor.

párizsi telógus azt hirdeti, hogy Isten mindenben és mindenütt működik, a spirituális ember pedig maga a testet öltött Isten-ség! Igaz, A malricus tanait halála után elítélik: mégis, elmondhatjuk, hogy a „homo humanus divinizatus” gondolatának ilyenén megfogalmazása a kor tudatából eredt.¹⁴ Az udvari kultúra, mint láttuk és mint látni fogjuk, különben is hajlamos pantheista elgondolásokra.

A *kalokagathia* ideálját újra meg újra megfogalmazza a lovagi költészet. Idézzük Giraut de Borneill egyik versszakát, ahol arról énekel, hogy Hölgyének szépsége a tökéletes Szerelmet ébresztette föl benne. Ez platonikus gondolat, amely még jobban elmélyül azáltal, hogy a Hölgy nemcsak mint a Szépség, de mint a Jóság hordozója is megjelenik. Minden tökéletesség megvan benne: nyájasság, jóság, kegyesség, nemes származás, szeretetreméltóság, kecses báj:

Ilh es cela per cui eu chan e plor;
tan mes en me fi talan esmerat!
Soven sospir e sopei et azor
vas lai on vi resplandir sa beltat.
Flors de domnas, cui aclin e grazis,
es aicela que tan gen m'a conquis,
dolz'e bona, umils, de gran paratge,
en fachs gentils, ab solatz avinen,
agradiv'avas me a tota gen.¹⁵

Könnyű ennek a szépségeszménynek a gótikus művészet renaissance-szerűségével való rokonságát fölismeri. Giraut de Borneill szerelmese bízást modellje lehetne a francia gótikus katedrálisok valamely nő-alakjának. A görög klasszikus művészetre emlékszik vissza ez a gótikus szépségeszmény, a maga ritmusában, a mozgás lírai és zenei szerteáradásában. A lovagi irodalom „bel et bon” ideálja csak úgy ebbe a görögös összefüggésbe tartozik, mint a nagyszerű gótikus szobrászat.¹⁶

A művészettörténet „individuáció” névvel jelzi az itt lejátszódó folyamatot. A gótikus katedrálisok szobrai már egyéniségeket adnak vissza, egyéniségeket tükröztetnek. Az egyéniséggé váló ember személyének teljes súlyával illeszkedik be az önként vállalt transzcendens összefüggésekbe, nem pedig az absztrakció rája kényszerített erőszakával. Az individuáció folyamába tartozik a „doctor angelicus” bölcsellete is. A q u i n ó i

¹⁴ Grundmann, id. m., 355-75.

¹⁵ Alfredo Cavaliere, Cento liriche provenzali. Bologna, 1938, 103-4.

¹⁶ Worringer, Griechentum und Gotik, 76-84.

Szent Tamás mesteri módon hozza harmóniába a szabadságot és a függőséget, az egyénit és az általánost, az etika szabad választását és a metafizikai rendszert. A lángész biztonságával egyezteteti össze a természetet a természetfölöttivel, a tudást a hittel, az erkölcsöt és a törvényt, az emberi szabadságot és az Istentől eredő függést. Működésének éveiben alkotja a francia szobrászat remekeit, ahol a jogait visszanyert emberi test és a transzcendens idealizmus az ő szellemében találja meg a kiegyenlítődést. Az udvari kultúra metafizikája lényege szerint mindvégig a tomizmus hatalmas és harmónikus rendszere marad. Még a 15., 16. és 17. század nagy filozofémái sem érthetők meg a „philosophia perennis“ alpvetése nélkül. De idetartozik Assisi Szent Ferenc is, vallásosságának természetközelségével, optimizmusával, egyéniségének lovagi vonásaival. És idetartozik Joachim de Floris, a „Poverello“ nagy előfutára, aki Délitáliában, latin és görög kereszténység érintkezőpontján, a Szentlélek birodalmát jövendőli meg, új, boldog, harmonikus világkorszak kezdetét.¹⁷ Valóban Joachim ott állt a gótika hajnalában, a nagy lovagi renaissance-mozgalmak bölcsőjénél. *Az udvari kultúra a Szentlélek korszaka akar lenni.* Ünnepi pillanataiban, nagy szintéziseiben el is éri ezt az ideált.

A gótikus lovagi renaissance-nak, s vele az egész udvari kultúrának ezt a harmonia-ideálját látja bele Anonymus a magyarok hite szerinti őseinek, a szkitháknak életébe: a bölcsességet, nyájasságot, büntetlen életet, erkölcsi tisztaságot, emellett a gazdag, szép és fényes, mégis a természethez közeli életmód kedvelését:

Quod Scythica gens fuisset sapientissima et mansueta, qui terram non laborabant et fere nullum peccatum erat inter eos. Non enim habebant domos artificio paratas, sed tantum temporaria de filtro parata. Carnes et pisces et iac et mel manducabant et pigmenta multa habebant. Vestiti erant de pellibus zobelorum et aliarum ferarum, Aurum et argentum et gemmas habebant sicut lapides, quia in fluminibus eiusdem terra inueniebatur. Non concupiscebant aliena, quia omnes diuites erant, habentes animalia multa etruicualia sufficientia. Non erant enim fornicatores, sed solummodo unusquisque suam habebat uxorem.¹⁸

¹⁷ Erwin Rosenthal, Giotto in der mittelalterlichen Geistesentwicklung. Augsburg, 1924, 53 kk. — Gebhardt, L'Italie mystique, 53 kk, 85 kk. — Bartók, A középkori és újkori filozófia története, 136.

¹⁸ Anonymus, id. kiad., 2-3.

Ezt a harmónikus világot pedig lovagi és harcias vonások egészítik ki. Mert őseink nyájasak és békések, de erősek és kemények az igazságtalanság ellen vívott harcban:

Gens namque Scithica dura erat ad sustinendum omnem laborem et erant corpore magni Scithici et fortes in bello. Nam nichil habuissent in mundo, quod perdere timuissent pro illata sibi iniuria. Quando enim Scithici victoriam habebant, nichil de preda uolebant, ut moderni de posteris suis, sed tantummodo laudem exinde querebant. Et absque Dario et Cyro atque Alexandro nulla gens ausa fuit in mundo in terram illorum intrare. Predicta uero Scithica gens dura erat ad pugnandum et super equos ueloces et capita in galeis tenebant et arcu ac sagittis meliores erant super omnes nationes mundi et sic cognoscetis eos fuisse de posteris eorum.¹⁹

Az *udvari ember* századokon át továbbélő eszményképe áll elénk ezeken a lapokon; a *kalokagathia* megtestesítőjéé, aki bölcs és udvarias, szereti az életet, mégis tiszta lelkű, nemes ember és vitéz harcos. És még kikerekíthetjük a képet a metafizikai háttérrel: hiszen *Anonymus* ősmagyarjai pogány létükre már az Isteni Kegyelem hordozói: *qui gratia Dei antecebat eos* — írja gyakran róluk.²⁰ Előttünk áll az ideál, amely még a 16. és 17. század ideálja is lesz.

Szent Tamást említettük az imént. Ő az első nagy skolasztikus, de az első humanista is. Bölcselete a gótikus világkép összefoglalása, de az udvari-lovagi világkép szintézise is. Nagy Szent Albert személyén keresztül a német Hohenstauf-korszak szellemi örökösévé válik és a staufi lovagság élet-, világ és Istenszemléletét fogalmazza aristotelesi terminusokba. Délitáliai származása, nápolyi egyetemi évei II. Frigyes csodálatos délitáliai kultúrájához kapcsolják, Párizsban pedig a francia lovagkirályság fiatalos, tetterős és nagyraihivatott világa veszi körül.²¹ A gótikus lovagi renaissance derűs optimizmusa így válik nála a bölcsélet nyelvén mondhatóvá. Ezt a lovagi optimizmust tükrözi a *Summa philosophica*, amikor arról beszél, hogy minden létező a jóra törekszik. Még az értelemmel nem bíró dolgoknak is célja a jó. Amint a nyíllövő a nyílat a cél felé irányítja, úgy irányítja Isten, és az ő akaratából, az ő vezetésével működő Természet a dolgokat a végső Cél, a jóság, a tökéletesség, az Istenhez való

¹⁹ U. o., 3.

²⁰ U. o., 22. 24-5.

²¹ Kantorowicz. Kaiser Friedrich II., 273. — Rosenthal. id. m., 23-4.

hasonlatosság felé. Az egész létezés tehát végső fokon az átistenülés felé tör: a világ célja nagy és nemes, szép és jó:

Sic igitur non est difficile videre qualiter naturalia corpora cognitione carentia moveantur et agant propter finem. Tendunt etiam in finem sicut directa in finem a substantia intelligente, per modum quo sagitta tendit ad signum, directa a sagittante; sicut enim sagitta consequitur inclinationem ad signum sive ad finem determinatam ex impulsione sagittantis, ita corpora naturalia consequuntur inclinationem in fines naturales ex moventibus naturalibus, ex quibus sortiuntur suas formas et virtutes et motus. Unde etiam patet quod quodlibet opus naturae est opus substantiae intelligentis; nam effectus principalis attribuitur primo moventi dirigenti in finem quam instrumentis ab eo directis; et propter hoc operationes naturae inveniuntur ordinate procedere ad finem, sicut operationes sapientis. Planum igitur fit quod ea etiam quae cognitione carent possunt operari propter finem, et *appetere bonum naturali appetitu, et appetere divinam similitudinem et propriam perfectionem*. Non est autem differentia sive hoc sive illud dicatur. Nam per hoc tendunt in suam perfectionem quod tendunt ad bonum, quum unumquodque in tantum bonum sit in quantum est perfectum. Secundum vero quod tendit ad hoc quod sit bonum, tendit in divinam similitudinem; Deo enim assimilatur aliquid in quantum bonum est; bonum autem hoc vel illud particulare habet quod sit appetibile, in quantum est similitudo primae bonitatis. Propter hoc igitur tendit in proprium bonum quia tendit in divinam similitudinem, et non e converso. *Unde patet quod omnia appetunt divinam similitudinem quasi ultimum finem.*²²

A természet jelenségei, s az egész világ, Isten e nagyszerű alkotása a jó felé törekszik, az Isten képéhez történő hasonulás felé. Nincs szükség már a természet megtagadására, elvetésére: az ember cselekedhetik Isten és világ kedvére egyszerre. Szent Bonaventura előtt is a harmónia és a szépség fényében jelenik meg a világ gazdag létteljessége, mint tökéletes ritmusban gördülő költemény. *Soliloquium*-ában arról elmélkedik, hogy már a földet kiépíthetjük az örök boldogság előcsarnokává. Másutt pedig arról beszél, hogy az emberi test a maga nemességével, szépségével már a földön egyalakú az

²² S. Thomae Aquinatis Doctoris Angelici Summa Philosophica. Liber III., Caput XXIV. Parisiis. 1925. 228. — A dűlt betűs kiemelés tőlünk való.

égi természettel, a túlvilágon pedig majd az égi természet fölé is emelkedik.²³ Ime, a „dignitas hominis” gótikus gyökere!

A lovagi gótika ilyenén való renaissance-szerűsége magyarázza a lovagi humanizmust. Már utaltunk rá, hogy az antik örökség mellett ez a lovagi szellem a nagy humanizmus legfőbb tápláló forrása. A lovagi humanizmus talán még fontosabb is, mint a latin humanizmus! Isten és világ, test és lélek harmóniája ennek a lovagi humanizmusnak alaptétele. Wolfram von Eschenbach így fogalmazza meg:

swez leben sich sô verendet,
daz got niht wirt gepfendet
der sêle durch des libes schulde,
und der doch der werlde hulde
behalten kan mit werdekeit,
daz ist ein nütziu arebeit.²⁴

Erre a gondolatra épül az egész *Parzival* életszemlélete. A *natura* és a *supranatura* harmóniáját hirdeti Wolfram, a lovagi gótika szellemében. Ez a harmónia azonban nem hullik fáradtság nélkül az ember ölébe. Meg kell küzdeni érte, át kell lábolni a nagy krízisen. Ez a krízis Parzival kételkedése, a „zwifel”. A kételkedés tárgya azonban nem Isten létezése, hanem az: lehet-e az „istenes” és a „világi” életet összhangba hozni? Erre a kérdésre adja meg Wolfram a pozitív választ. A *Parzival* nem a lovagi lélek tagadása, hanem elmélyítése akar lenni. Megmutatja, micsoda kincsek, micsoda metafizikai életlehetőségek rejlenek a lovagi kultúra mélyén. A világi udvariasság a keresztény etika eszközévé válik, s a hős, mint a lovagvilág érző és eleven lelkiismerete jelenik meg.²⁵ A barokk udvari kultúra „maecenasi” életszemléletének ígérete bontakozik itt már ki.

Még részletesebben fogalmazza meg egy másik lovagköltő, Ulrich von Eschenbach, a *lovagi humanizmus etikai magatartását*. Nagy Sándor — eposzában Aristoteles-nek, az ifjú fejedelem mesterének szájába adja az etikai tanítást. Alexander óvakodjék a hazugoktól és a gonosz embebekről, — inti őt a bölcs. A hű, igaz ember, aki távoltart magától minden hibát: kincset hordoz lelkében, ha nem is nemes,

²³ Remigius Boving. Bonaventura und die französische Hochgotik. Werl i. W., 1930, 29-34.

²⁴ Wolfram von Eschenbach. Parzival (ed. H. Jantzen. Sammlung Götschen, 921) Berlin—Leipzig. 1925. 109 (19-24.)

²⁵ Gottfried Weber. Der Gottesbegriff des Parzival. Frankfurt. 1935. 8-9.

szép vagy gazdag külsőleg. A becsstelenség, rosszabb, mint a halál. A nemes lovag legyen igazságos, de irgalmas is, ne legyen kapzsi, büntesse a törvénszegőt, a harcban ne kimélje magát, biztassa és bátorítsa övéit, legyen az elsők között. Ha serege menekülni akar, ő álljon csak azért is ellen, és mutasson példát. Harcoljon keményen, de legyen a magát megadó elleniséghez kegyes. Ha fegyveres erővel vesznek be egy várat, a sarc legyen a seregé, de óvni kell őket a kapzsi mohóságtól. És végül óvakodjék a részegeskedéstől és szemérmertlenségtől. Csak nemes nő szerelmére vágyjék és tanúsítson állandóságot a szerelemben.²⁰ Ez az egész lovagi etika igazi vallásos érzés talajában gyökerezik: ezt bizonyítják Ulrich gyakran közbeszórt vallásos elmélkedései, fohásza Jézushoz és Máriához.

A gótikus lovagi renaissance a világ, a természet és a szépség élvezetében keresi az Alkotót. Ezért alakítja ki, új-platonikus inspirációk nyomán, a *gradualizmus* világnézetét. Ebben is a lovagi gótika renaissance-szerűsége nyilvánul meg. A gradualizmus világnézete lehetővé teszi az egyéniség, a természet fölszabadítását, anélkül, hogy a transzcendens rend, az Istenségben gyökeredző *ordo* megszűnnék. A gradualizmusnak Istentől a materiáig terjedő kozmikus rendjében minden fokozatnak, a világinak is, megvan a maga értéke. Még a pogány erények elismerése és a nőtisztelet is összeegyeztethető Istennel. Ez a világnézet táplálja a gótikus katedrálisok szobrását. Az egyes szobor itt már szabad, önálló egyéniség, mégis önként beilleszkedik az építészeti-szabta magasabb rendbe, amely rend a transzcendens ordo földi jelképe. Szent Tamás állambölcséletét faragják kőbe ezek a 13. századi szobrászok, Szent Tamásét, aki az emberi egyéniség etikai szabadságát hirdeti, de tanítja az állam magasabb rendeltetését is, mely Isten felé, az Istenséggel való találkozás felé vezet, és ezért ordo-jában összefoglalja, közösségben egyesíti az embereket. Könnyű ebben a világképben a renaissance emberét felismerni: „Csak a sokoldalú, ellentétekben tobzódó, azokat könnyen áthidaló, úgynevezett *renaissance-ember* példája irányíthatja a közösséget a surlódásmentes élet felé, amelyben a merev, elvont elvek a nagy pillanatokban elvesztik érdességüket”. Hankiss János, kitől e szavakat idéztük, ezenkívül a *Rinascimento* vallásosságára is rámutat, amely „tudja, hogy a földi élet csak akkor szép, ha fölemeli az érzékeken túli élet előzetes mámorát”. Sokoldalúság és ellentétek áthidalása, közösségi eszme és vallási távlatok: mindez már a gótikus-lovagi gra-

²⁰ Ulrich von Eschenbach. Alexander (ed. Toischer. Bibliothek des literarischen Vereins. 183). Stuttgart. 1888. 1411 kk. verssorok.

dualizmusban kialakul. Ez a gondolat, egyén és közösség, természeti és isteni létezés harmóniája a *keresztény humanizmus* alapgondolata. Ezt festi meg Andrea da Firenze a Santa Maria Novella hármás freskójában, ahol a Dóm, a keresztény életrend szimboluma előtt trónol a császár és a pápa: köröttük a fejedelmek és főpapok, alattuk a keresztény nép. Odább három szerzetes, Szent Domonkos, Szent Tamás és Nagy Szent Albert küzdik le a tagadás szellemeit. A harmadik képen Szent Tamás a Bölcsesség székén ül, lába alatt a meghódolt arab filozófia képviselői, körülötte próféták, apostolok, az antikvitás és a kereszténység nagy bölcsei.²⁷ A Trecento-művész freskójában egy értelemmel fejeződik ki lovagi gradualizmus és keresztény humanizmus, a gótika jegyében.

*

A *gótika jegyében* áll ez az egész korszak: ezért beszélünk *gótikus lovagi renaissanceról*. A renaissance-vonásokat már áttekintettük, ezek jelenléte nyilvánvaló. De nem beszélhetnénk-e inkább „román renaissance“-ről, mint Kardos Tibor, vagy Hohenstauf-korszakról, mint a német tudomány? Úgy véljük, a *gótika* fogalma mindezeknél jobb. Igaz, a nagy szellemi megújulás 1000 körül még a román stílus jegyében kezdődik. De ez a román stílus egyre inkább „átmeneti“ jellegű, egyre inkább kifelé mutat a tulajdonképpeni romanizmus merev komorságából, szigorú ridegségéből, világtagadásából. 1050 körül francia földön már alakulni kezd a gótika, kibontakozik a lovagság. Occitania vidékein nemsokára föllépnek az első trubadurok. Az egész „átmeneti korszak“, 1000 és 1150 közt, már gótikus vonásokkal terhes. Legnagyobb magaslatait pedig teljesen a gótika jegyében éri el a lovagi műveltség. Ugyanez áll Németországra is. A Hohenstaufok kora itt sem különálló korszak, hanem a gótika világa. Nem lehet 1250-el kezdeni a német gótikát, mint Naumann és Pinder teszik! Hisz már a staufi korszakban nagy gótikus alkotások jönnek létre. Említhetjük a magdeburgi dómot, a marburgi Szent Erzsébet-templomot, a limburgi dóm égbetörő, gótikába hajló formáit, a freibergi „aranykapu“ Madonáját és angyalait, a bambergi lovas parzivali vágyódását, Naumburg dómjában Wilhelm von Kamburg szobrának minnesängeri érzelmességet, vagy János apostolnak a „trobar clus“ páthoszat tükröző alakját, a bambergi Ádám-kapu császári párjának lovagi udvariasságát

²⁷ Günther Müller, Gradualismus. Deutsche Vierteljahrschrift, 1924. 694-5, 700-4. — Rosenthal, id. m., 60-1. — Hankiss János, Európa és a magyar irodalom. Bp. 1942. 64. — Novati, id. m., 170-3.

és finomságát, a strassburgi Ecclesia és Synagoga királyi tartású és előkelőségű szobrai: mind-mind a Hohenstaufok korának művei. Még a látszólag román ízlésű nagy rajnai császárdóмок is egészen mások, mint a tulajdonképeni romanizmus szigorú monostortemplomai. Tornyaik festői gazdagságában, magasratörő arányaikban már egy új szellemiség bontogatja szárnyait, s az átmenet az egyre gótikusabb formákba szinte észrevétlen. A plasztikus jelleg áttörése világosan a gótikára utal. Olyan staufer alkotás, mint a bonni Münster vagy a kölni Sankt Gereon, sokkal inkább mondható gótikusnak, mint román ízlésűnek. A mainzi dóm nyugati homlokzatát pedig már szinte barokk gazdagságúvá formálja a föltörő gótika. Az itt-ott még megmaradó román formák egyrészt azzal magyarázhatók, hogy a képzőművészetben egy stílus élete mindig szívósabb, mint a mozgékonyabb irodalomban, ahol már a 12. század folyamán nyilvánvalóak a gótikus jegyek, másrészt pedig azzal, hogy a művészettörténet tanúsága szerint a francia korai gótika is csak „eine spätromanische lokale Sonderform Nordfrankreichs”: az Ile-de-France kései román stílusának helyi formája. S ehhez vehetjük harmadikul a német-római császári eszmét, az imperator-gondolat latinítását, az Itáliával, főleg a chthonikus délitáliei kultúrával való összefüggést. Naumann maga említi, hogy Barbarossa Frigyes személyében két gondolatvilág egyesül, a Caesar-eszme és az udvari-lovagi gondolat.²⁸ Mi más ez, mint romanizmus és gótika keletossége! A Caesar-eszmének reprezentatív hordozója az imperatori és chthonikus jellegű, eredetében római gyökerű román stílus, a lovagi gondolaté pedig a gótika. Még kimondottabban egyesíti magában a román és gótikus aszeptust II. Frigyes császár, akinek egyénisége, környezete egészen barokk vonásokat mutat. Romanizmus és gótika közt a szellemtörténetben is gyakran elmosódnak a határok. Sokszor lehetünk tanui romános elemek föltűnésének a gótikában, főleg a mediterrán kultúrkörben, így némely trubadurnál, Dantenál vagy Jacopone da Todi-nál, a francia *chansons de geste*-ben, a német *Heldendichtung*-ban, Kézai Simon krónikájában. Általában ott bukkannak elő ezek a román elemek, ahol bizonyos barokk formáció alakul ki.

Mindezen összefüggések szemmeltartásával ragaszkodnunk kell a *lovagi gótika* elnevezéshez. Már a 12. században sem szükséges a „román renaissance-ot” emlegetnünk, hisz a valódi

²⁸ Heinrich Lempertz, *Wesen der Gotik*. Leipzig, 1926. 30. — Frey, *Die Entwicklung nationaler Stile*, 53. — Hans Naumann—Günther Müller, *Höfische Kultur*. Halle, 1929. 56.

romanizmus szigorú, komor, egyoldalúan spirituális korhangulatától távol áll minden renaissance-szerűség. Szent Bernát alakja, a kibontakozó lovagi műveltség vagy a skolasztika már a 12. századot is a gótikához kapcsolják. Gótika és renaissance együtt születnek és együvé is tartoznak. A 13. és 14. század gótikus mivolta pedig mindenki előtt nyilvánvaló. A művészet-történet is azt bizonyítja, hogy a gótika az udvari világ stílusa. Az újabb irodalomtörténeti kutatás, főleg Schwietering és Weber köre, az 1200 körüli német költészet gótikus stílusát is egyre világosabb fénybe helyezi.²⁹ Gótikus vonás a lovagi szellem, lovagi irodalom és művészet dinamikus volta is. Amint világ- és életjavallásával elszakadt a romanizmustól, úgy dinamizmusával elkövetkező századokba mutat.

Romanizmus és gótika legszebb, legtalálhatóbb szembeállítását egy román kultúrfilozófus, a már említett Lucian Blaga, végezte el. Figyelmeztetett arra, hogy a román stílus csak a *transzcendencia szélén* marad: az egyes ember csak a dogmán, a pap mágikus aktusán keresztül érintkezik a Végtelennel. Ezzel szemben a gótika a *dinamikus végtelenbetörés* stílusa. „A gótika a maga absztrakttá tett formáival, az anyag szublimálásával, ég felé fröccsenő vonalaival, testtelen térbeli tagoltságával, a végtelenbevezető függőlegesek freneziájával mindenekelőtt a mélyből a magasba törő spirituális lendületet jelent, a realitásoknak dinamikus és emberi erő révén történő átformálását. A gótikának vertikális dinamizmusa azt az embert jelképezi, aki belső átszellemítés útján valósítja meg magában a mennyországot.”³⁰ Hasonló értelemben nyilatkozik a gótikáról Zolnai Béla: „A gótika szellemiségén ismét a templom uralkodik és az ragadja magával, nem a nyugodt derű, hanem a nyugtalan végtelen irányában.”³¹

²⁹ Julius Schwietering. Die deutsche Dichtung des Mittelalters (Handbuch der Literaturwissenschaft). Wildpark-Potsdam, é. n., 130 kk. — Weber, Wolfram von Eschenbach. I. 193 kk. — V. ö. még Angyal Endre. Archivum Philologicum, 1940. 108-9.

³⁰ Blaga, Spațiul mioritic, 84. „Goticul cu forme sale abstractizate, cu materia sublimată, cu liniile tăsnite spre cer, cu articulația sa spațială descărnată, cu frenezia verticalului pierdut în infinit, înseamnă înaintea de orice un elan spiritual de jos în sus, o transformare a vieții în sensul transcendenței, o transfigurare dinamică și prin efort uman a realității. Dinamica verticală a goticului simbolizează pe omul care realizează în sine cerul prin lăuntrică sublimare.”

³¹ Zolnai Béla. A magyar biedermeier. Bp. 1940. 11.